

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.134 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/1>

ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У ПОГЛЯДАХ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО

THE GREAT FRENCH REVOLUTION IN THE VIEWS OF KIRILL TRILOVSKYI

Биков О.М., д.ю.н., с.н.с.,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет «КРОК»

У статті аналізуються погляди Кирила Трильовського на особливості французького державотворення в контексті революційних подій кінця XVIII століття. Зазначається, що досвід боротьби французького народу за свою державність та незалежність неодноразово викликав науковий інтерес ученого. Підсумками його наукових пошуків стала монографія «Про велику французьку революцію», де піднімаються важливі питання боротьби місцевого населення за свої права і свободи, відображено важливі чинники, що призвели до революції, досліджено її хід, специфіку та наслідки. Зауважується, що важливе місце при відображенні зазначеної тематики займає питання правового становища селянського населення, яке неодноразово страждало від сваволі місцевих чиновників та ставало об'єктом численних зловживань з боку заможних верств населення. Наголошується, що К. Трильовський глибоко проаналізував причини революції, серед яких він виокремлював глибоку централізаторську монархічну систему управління. Аналізуючи внутрішні і зовнішні фактори революції дослідник наголосив на проблемі недопущення нижчих верств суспільства до участі в управлінні державними справами. Такий стан речей привів до того, що представники пригноблених верств населення разом із окремими представниками шляхетського стану вимагали прийняття Конституції, де було б передбачено повноваження усіх станів. Зазначається, що революційні події призвели до захоплення Бастилії, яка являла собою неприступну до того часу фортецю і призначалася переважно для політичних в'язнів. Дослідник вважав, що такі події дозволили підняти на широкий суспільний загал насушливі проблеми незаможних верств французького суспільства та знаменували початок їх боротьби за свої права і свободи. Відзначено, що у ході революційних подій було прийнято «Декларацію прав людини і громадянина», яка на довгий час стала основою для прийняття цілого ряду конституційних актів. Наголошується на ролі тогочасних мислителів у створенні ідеологічних основ революційної боротьби. Їх публічні заклики стосовно захисту прав і свобод населення були схвально сприйняті у суспільстві і втілені у боротьбі простого народу з офіційною владою. Згодом ця боротьба дала свої результати і призвела до повалення монархічного ладу та становлення демократичних основ управління країною. Акцентується на поглядах К. Трильовського щодо важливості запровадження позитивного досвіду боротьби французького народу за свою державу у процесі національно-визвольних змагань українського народу за свою свободу і самостійність.

Ключові слова: Велика французька революція, Кирило Трильовський, національно-визвольний рух, державотворення, права людини.

In the article analyzes the views of Kirill Trilovskyi on the peculiarities of French state formation in the context of the revolutionary events of the end of the 18th century. It is noted that the experience of the struggle of the French people for their statehood and independence repeatedly aroused the scientific interest of the scientist. The results of his scientific research were the monograph "On the Great French Revolution", which raises important issues of the struggle of the local population for their rights and freedoms, reflects the important factors that led to the revolution, examines its course, specifics and consequences. It is noted that the issue of the legal status of the peasant population, which has repeatedly suffered from the arbitrariness of local officials and has become the object of numerous abuses by wealthy sections of the population, occupies an important place in the reflection of the mentioned topic. It is emphasized that K. Trilovskyi deeply analyzed the causes of the revolution, among which he singled out a deeply centralizing monarchical system of governance. Analyzing the internal and external factors of the revolution, the researcher emphasized the problem of preventing the lower layers of society from participating in the management of state affairs. This state of affairs led to the fact that representatives of the oppressed strata of the population, together with some representatives of the nobility, demanded the adoption of the Constitution, which would provide for the powers of all estates. It is noted that the revolutionary events led to the capture of the Bastille, which was an impregnable fortress at that time and was intended mainly for political prisoners. The researcher believed that such events made it possible to raise the urgent problems of the poor sections of French society to the general public and marked the beginning of their struggle for their rights and freedoms. It was noted that during the revolutionary events, the "Declaration of the Rights of Man and Citizen" was adopted, which for a long time became the basis for the adoption of a number of constitutional acts. Emphasis is placed on the role of contemporary thinkers in creating the ideological foundations of the revolutionary struggle. Their public appeals regarding the protection of the rights and freedoms of the population were favorably received in society and embodied in the struggle of the common people against the official authorities. Later, this struggle gave its results and led to the overthrow of the monarchical system and the establishment of democratic foundations of the country's governance. Emphasis is placed on the views of K. Trilovskyi regarding the importance of introducing the positive experience of the struggle of the French people for their state in the process of national liberation struggles of the Ukrainian people for their freedom and independence.

Key words: Great French Revolution, Kyrylo Trilovskyi, national liberation movement, state formation, human rights.

Постановка проблеми. Творча спадщина Кирила Трильовського багата на численні публікації, наукові праці, повідомлення в газетах та журналах, матеріали народної творчості тощо. Окреме місце в доробку діяча займають його наукові розробки з українського та зарубіжного державотворення, де значна увага відводиться встановленню основних його етапів та особливостей. Досліджуючи важливі аспекти вітчизняного державотворення К. Трильовський значний інтерес проявляє і до відповідних процесів

у інших країнах, позитивний досвід яких він пропонував використовувати у процесі українського народу за свої права і свободи.

Актуальність теми дослідження. Всебічне вивчення творчої спадщини К. Трильовського є надзвичайно необхідним і актуальним на сьогоднішній день. Аналіз праць дослідника, написаних у різні періоди його діяльності, дає можливість розкрити важливі аспекти вітчизняного та зарубіжного державо- і правотворення попередніх епох.

У цьому контексті творчий доробок ученого дозволяє не лише проаналізувати та усвідомити сутність державотворчих процесів минулого, але й належним чином використати їх позитивний досвід у процесі розбудови української держави на сучасному етапі.

Стан дослідження. Дана проблема була предметом зацікавлення таких дослідників, як: Т. Андрусак, І. Андрухів, А. Бойчук, Л. Бойчук, І. Василик, І. Карпова, А. Кольбенко, І. Монолатій, А. Нагірняк, К. Науменко, М. Петрів, Ю. Плекан та інші.

Метою і задачею статті є висвітлення поглядів Кирила Трильовського на революційні події у Франції кінця XVIII ст. із зазначенням їх впливу на особливості французького державотворення у наступні роки.

Виклад основного матеріалу. Особливості французького державотворення викликали неабиякий дослідницький інтерес К. Трильовського. У його творчості чільне місце відведено важливим питанням досвіду боротьби французького народу за свої права і свободи, зокрема у ході революційних подій в державі у кінці XVIII ст. Досліджуючи дане питання, окрему увагу дослідник зосереджував на подіях, що призвели до пожвавлення демократичних процесів у країні та сприяли її розвитку у наступні роки. У праці «Про Велику Французьку Революцію» [8] К. Трильовський піднімає актуальні питання боротьби населення за свої права, яка вилилась у повстання 14 липня 1789 року, що згодом переросло у масштабну революцію й спричинила у підсумку падіння монархічного режиму.

Дана праця містить ряд цікавих теоретичних висновків та ідей [2, с. 34]. У книзі комплексно висвітлено та проаналізовано основні історичні події та ідеї революції [3, с. 195]. Як зауважив з цього приводу Т. Андрусак, у праці «розглянуто не тільки історичний перебіг подій, що передували революції, її розвиток та пізніший період аж до Віденського конгресу включно, але й розвиток державно-правових інституцій, правових та політичних ідей цього періоду. Щодо останнього, то особливий інтерес викликає розгляд проблеми прав людини» [1, с. 133]. Характерно, що у ході вивчення даного питання, автор особливу увагу звернув на розвиток державно-правових інституцій, правових і політичних ідей цього періоду, питання закріплення й розширення прав людини в період революції [7, с. 439].

Революцію дослідник вважав важливою не тільки з тієї причини що було скасовано централізовані монархічні порядки, але ще й з огляду на те, що запроваджено республіканські начала управління. Вона ліквідувала феодальні порядки, коли цар чи король були власником усіх земель у державі і мав право наділяти землею шляхтичів, які, у свою чергу, були зобов'язані до військової та придворної служби. Селянське населення яке проживало у володіннях мусило відробляти обов'язкову данину. Вони були позбавлені будь-яких громадянських прав і зобов'язувались працювати виключно на користь своїх панів-шляхтичів, які мали по відношенню до них також і судові повноваження. У цьому зв'язку К. Трильовський наводить приклад «мандаторів» про яких, за твердженням автора, у населення доволі свіжа пам'ять і які були ще пережитком такого феодального права в Австрії, оскільки вони з мандату тобто з погодженням дідичем мали право виконувати над селянами судові функції [8, с. 3].

Феодальні порядки у Франції К. Трильовський уважав надзвичайно важким тягарем не тільки для селян, але й для міщанства, як біднішого так і багатшого, а також й інтелігенції, яка вийшла з цього стану. Він мав на увазі адвокатів, нотаріусів, лікарів, банкірів та інші категорії. Усіх тих хто не належав до шляхетського стану, тобто до привілейованого стану, або ж до категорії духовенства, як другої категорії – належали відповідно до третього стану, який у житті держави не мав жодних прав. Усіма правами володіли король шляхта і духовенство. Шляхта і духовен-

ство фактично не сплачували жодних податків так як усі податки покладено на третій стан насамперед на бідні верстви населення серед якого було й селянство.

Дослідник зауважив, що французька держава мала величезні борги внаслідок довготривалих та неефективних військових дій, які проводив король Людовік XIV, а також внаслідок марнотратства та непродуманої політики його наступників. Очільники держави того часу своєю політикою все більше викликали невдоволення серед населення. Шляхта й духовенство своєю поведінкою та необдуманною політикою також спричиняли народний гнів [8, с. 4].

К. Трильовський акцентував, що духовенство у той час мало у своїй власності п'яту частину усіх ґрунтів у державі, що давало можливість отримувати близько 100 мільйонів франків доходу. Крім того десятина, яку сплачували селяни давала можливість заробити ще 23 мільйони доходу. За його підрахунками усіх світських священнослужителів було 68400 осіб, крім того, ще нарачувалось 24000 ченців і 36000 черниць. Усі питання щодо їх утримання лягали на плечі бідного народу [8, с. 6].

Щодо шляхти, то дослідник встановив, що вона у часи революції становила близько 30 тисяч родин або близько 140 тисяч осіб. Вона жила виключно з праці селян, а сама відповідно уникала будь-якої роботи. Дуже часто шляхта була представлена у королівському дворі й служила у війську в офіцерському званні, що на той час було її важливим привілеєм. К. Трильовський відзначив, що чоловікам нешляхетського роду було дуже важко отримати звання офіцера, а за Людовіка XVI не можна було дослужитися навіть до рангу капітана. Характерно що шляхта була майже повністю звільнена від податків, а священнослужителі в окремих випадках воєнних дій мали обов'язок щодо сплати так званого добровільного податку. Тому цілком закономірно, що внаслідок таких безпорядків і поборів французька держава попала у величезні борги з яких довгий час ніяк не могла вибратись [8, с. 6].

Зазначені події спричинили до скликання у Версалі Генеральних штатів, які не скликалися у державі ще з 1614 року. До їх складу належали представники трьох станів, тобто від духовенства, шляхти і міщанства. Таким чином бідніші верстви населення були позбавлені права участі у державних справах.

Суперечка офіційної влади та представників французького народу не мала позитивних конструктивних результатів, а тому призвела до виявлення широкого народного гніву. Представники пригнічених верств населення спільно із деякими представниками шляхти вимагали прийняття конституції, де було б чітко встановлено повноваження усіх станів. Поступово хвиля народного невдоволення стала наскільки сильною, що король ініціював залучення військових формувань для оборони своєї влади [6, с. 15]. Французька армія в цей час концентрувалася біля Парижа і Версалю. Серед народу чітко лунали заклики до зброї і після заволодіння населенням складів зі зброєю було вирішено взяти штурмом Бастилію, яка знаходилася серед міста і була до того часу неприступною фортецею.

Слід зазначити що Бастилія являла собою спеціальну тюрму, яка призначалася здебільшого для політичних в'язнів. Туди потрапляли всі ті, хто публічно осуджував зловживання офіційної влади. Часто особи без суду і слідства попадали в тюрму, де могли знаходитися навіть більше 20 років. Таким чином 14 липня 1789 року озброєний народ захопив неприступну до того Бастилію [8, с. 7–8].

Отже, наведені вище події знаменували собою початок Великої французької революції, яка спричинила підняття широких верств населення на боротьбу за свої права та офіційно підняла на широкий загал насущні проблеми незможних верств французького суспільства.

Раніше створений Народний Собор, який відстоював інтереси простого народу ліквідував усі шляхетські

та попівські привілеї. Одночасно було ліквідовано панщину і панські суди над селянами, а також право панів на полювання на чужих територіях. Паралельно було ліквідовано право десятини для священнослужителів, обов'язкову приналежність до цехових установ тощо. К. Трильовський наголосив, що такі зміни спричинили прийняття загальновідомої «Декларації прав людини і громадянина» [4], яка стала на ціле століття основою для подальших поступових державних конституцій і політичних програм [8, с. 8].

Детально аналізуючи прийняту Декларацію дослідник основну увагу зосередив на її положеннях щодо забезпечення прав людини [6, с. 15]. Документ проголошував, що люди з моменту народження є рівними у правах і мають право вільно ними користуватися. Метою будь-якого громадського руху є відстоювання природних прав людини, які пов'язані насамперед із свободою, власністю, безпекою і опором проти гніту. Верховним джерелом усякої влади є народ. Жодна установа і конкретна людина не можуть мати владу яка чітко не походить з того джерела. Свобода виявляється в тому, що кожному можна робити все те, що не приносить нікому шкоди, тобто реалізація природних прав людини не знає інших обмежень крім тих, які забезпечують співгромадянам можливість використання проголошених для усього населення прав [4, ст. 6]. Такі межі може встановити тільки закон. Значалося що Закон може заборонити тільки ті справи які приносять шкоду суспільству. Усі громадяни держави мають право брати участь у законодавстві особисто або через уповноважених представників. Закон має бути рівним для усіх. Усі громадяни держави є рівними у своїх правах тому вони повинні мати однаковий доступ до всіх публічних справ відповідно до своїх компетенцій [4, ст. 17].

Особливо дослідник відзначив норму про те, що нікого не можна звинуватити арештувати і тримати у в'язниці за винятком тих випадків котрі передбачає Закон і тільки відповідно у спосіб, який прописаний у законі [4, ст. 10]. При цьому вчений акцентував, що жодна особа не вважалася винною у вчиненні злочину до тих пір поки її вина не буде доказана в установленому порядку [8, с. 9].

У ході подій поступово Народний Собор переніс своє місце дислокації до Парижа. Одночасно створено народну гвардію, яка складалася з озброєних багатих міщан, яка повинна була охороняти виборені народні права і свободи. Народний Собор ініціював громадянську присягу що буде вірний закону, королю, народу й Конституції, яку у Перші роки після здобуття Бастилії виголосило близько 400 тисяч громадян.

3 вересня 1791 року Народний Собор ухвалив нову Конституцію, яка складалася з вступної частини і семи розділів, кожний з яких поділявся на глави і відділи [5, с. 147]. Конституція формально проголосила свободу совісті, право на збори, право на скарги й петиції до

уряду тощо. Проте вона не давала жодних гарантій на їх здійснення [6, с. 16]. Основний закон проголошував, що право видання законів знаходилося виключно у юрисдикції Народного Собору, який обирався виключно платниками податків. Було дотримано свободу промислу і преси, забезпечено особисті свободи громадян. Король ухвалив Конституцію і Народний Собор постановив, що жоден член діючого Народного Собору не може бути членом наступного собору. Після виборів новий Народний Собор був представлений обраними представниками чисельністю 745 депутатів, які відображали інтереси широких верств населення [8, с. 12].

При характеристиці Французької революції К. Трильовським доволі обґрунтованим вважаємо твердження дослідника про те, що вона вибухнула не тільки під впливом народного гніту і зловживань зі сторони офіційної влади, але й тому, що її ідеологічні підвалини заклали провідні тогочасні французькі мислителі. Саме у їхніх працях чітко простежується ідея відстоювання прав і свобод простого народу та рішучої боротьби проти існуючого ладу. За словами К. Трильовського, вони «викликали своїми письмами революцію в людських мозгах, вказуючи кривди і нестійність існуючого федерального ладу» [8, с. 12]. Проводячи паралелі із тогочасними подіями по відношенню до його сучасності дослідник зауважив, що просте українське населення Галичини, яке об'єдналося на основі радикальних ідей, у створену М. Драгомановим радикальну партію, було першим, хто публічно виступив проти служби на користь панів та окремих категорій священнослужителів [8, с. 21].

Закликаючи використовувати набутий досвід французької держави для здобуття власної незалежності К. Трильовський зазначив: «та пора се велика есть і коли всі поступові наші люди, а особливо наша поступова молодіж гімназіальна і академічна візьмесь завзято до діла і зрозуміє, як велика відвічальність лежить на ній перед будучими поколіннями – то заповіти Драгоманова можуть ще бути здійснені і ми докажем сего, чого не змогла доказати навіть велика французька революція:

Покажемо світові, що ційко з'організоване, поступове, антиклерикальне мужицтво, готове за свої ідеали і голову положити!» [8, с. 22].

Висновки. Питання французького державотворення викликали неабиякий дослідницький інтерес ученого. Аналізуючи досвід визвольної боротьби французького народу у кінці XVIII ст. дослідник окрему увагу приділив подіям Великої французької революції, яка, у підсумку, призвела до падіння монархічного режиму та встановлення демократичних основ в управлінні країною. Позитивний досвід такої боротьби він вважав цінним для українського національного державотворення та пропонував його застосування у ході боротьби за незалежну українську державу.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрусак Т. Правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2000. Випуск 35. С. 125–134.
- Бойчук А. Політико-правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2009. Том 14. Вип. 9. С. 29–36.
- Бойчук Л. Публіцистична діяльність Кирила Трильовського. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 191–197.
- Декларація прав людини і громадянина. Конституційний Акт 1793 р. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20\(06\)%2024.dekl.prav.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20(06)%2024.dekl.prav.php) (дата звернення: 05.09.2022).
- Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 146–150.
- Матвеева Т. О. Французька революція 1789-1794 років. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 14–17.
- Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурноосвітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. Київ: Вид-во «ЮСТІНІАН», 2014. 544 с.
- Трильовський К. Про велику Французьку Революцію. Вінніпег: Накладом «Канадського Фермера», б. р. 24 с.